

LITTERATUR

Carl Axel Aurelius, *Luther i Sverige. Den svenska Lutherbilden under fyra sekler*. Skellefteå: Artos & Norma förlag, 2015. 252 sid.

Synen på reformationen skiftar beroende på kulturella och politiska förutsättningar. I samband med reformationsåret 2017 är det viktigt att påminnas om hur varje tid har läst in sina viktigaste utmaningar och sett Luther som lösningen. Här ger Aurelius bok en bred historisk överblick.

För 500 år sedan spikade Martin Luther upp sina 95 teser mot avlaten och sände dem till Albrekt av Magdeburg och Mainz, ärkebiskop, kurfurste och kardinal. Teserna var författade på latin. Syftet var att inleda en diskussion med andra lärda akademiker om avlaten och dess missbruk. Men teserna översattes till tyska och spreds till vanligt folk. Luthers hållning att kyrkan inte ägde ett överflöd av nåd, som gick att sälja för pengar, fick allt större genomslag. Bakom låg omsorgen om de fattiga som inte hade råd att köpa dyra avlatsbrev för att få syndernas förlåtelse. Framför allt grundade Luther sin uppfattning på studier av Paulus brev till Rom. Guds förlåtelse och nåd var en Guds gåva, gratis.

Det som startade som ett försök att resonera om en viktig teologisk fråga för att reformera kyrkan ledde till en kris, så småningom till splittring. Påvens auktoritet ifrågasattes. Ingen kunde förfoga över Guds nåd. Det var därför en historisk händelse av mått att påven kom till Lund 2016 för att fira i gemenskap med evangeliska och romersk-katolska trossyskon. Än i dag är synen på påvens auktoritet en av de svåra frågorna att lösa för att kyrkorna ska kunna komma närmare varandra.

Olika reformationsjubileer har alla präglats av sin tid, vilket Margot Käbman visat i *Schlag nach bei Luther. Texte für den Alltag* (2012). Hon återger hur historikern Hartmut Lehmann har visat att man år 1617 jublade över Luther och "den konfessionella självsäkerheten". 1717 framställdes Luther som "en pietistisk from man, eller som en man av den tidiga upplysningen, mot medeltida vidskepelse. 1817 utformades jubileet som en religiöst nationell fest till minne av folkslakten vid Leipzig 1813". Luther blir då tysk nationalhjalte. År 1883 "avancerade Luther till att bli grundaren av det Tyska riket", och 1917 blir han "räddare av det tyska i en tid av stor nöd. År 1933 omgavs Luther med auran kring den gudasände Führern, eller blev dennes förebud". Och 1946 sågs han som "tröstare av det tyska, då tröst var djupt nödvändigt. År 1983 ägde ett gräl rum mellan Öst och Väst om Lutherarvet. I DDR var Luther nu inte längre furstetjänare, utan företrädare för den förborgerliga revolutionen".

Men hur har det sett ut i Sverige? Carl-Axel Aurelius gav 1984 ut *Luther i Sverige. Svenska Lutherbilder under tre sekler*, där han visade på hur den svenska Lutherbilden skiftat och hur olika sidor av

Luther betonats under olika sekler. Denna nya, utvidgade utgåva är en guldgruva för kyrkohistoriker. Också för andra är det intressant att se hur förhållningssätten skiftat. Aurelius har valt att granska den så kallade jubelfesten till minne av reformationen. I varje århundrade söker han urskilja det som var så självklart att det inte nämndes. Det visar sig vara ett fruktbart grepp.

Samtidens historiska intresse gäller drottning Kristina, som avsvor sig den evangeliska tron och konverterade till den romersk-katolska kyrkan. På 1700-talet nämndes hon knappast. Då var det Gustav Vasa som var centrum och hjälte. Den legendariska historie-skrivningen om hur han kommit i kontakt med den reformatoriska läran i Lübeck fanns med redan 1621, skriver Aurelius. När Lunds universitets rektor sänder inbjudan till jubelfesten i mars 1721, så nämns "den starke stridsmannen D.M. Luther, som åter fört evangeliet fram i ljuset. Därefter försvinner han så gott som helt ur bilden" (s. 89). Sedan handlar det, liksom 1621, om Guds försyn om "sitt folk" och "sin kyrka". Det är Gud som leder sitt folk i orostider. Så förenas på ett diskursivt plan firandet av Luther och Vasa.

Vid den tredje jubelfesten 1817 finns det nationella och Guds handlande med sitt folk kvar i F. M. Franzéns jubelpredikan. Påven beskrivs som antikrist. För Esaias Tegnér blir Luther den som hjälper människor att erkänna det gudomliga i människan. E. G. Geijer lyfter fram "mötet mellan människan och Kristus, mellan det förkunnade Ordet och en mottagande tro, mellan ett jag och ett du" (s. 141). Luthers katekes och psalmer ingick ursprungligen i "ett helt undervisningsprogram" som syftade till att "skapa medvetna kristna och myndiga församlingar och så förverkliga idén om ett allmänt prästadöme". Det blev senare ett instrument för "socialisation i den konfessionella enhetskulturen. Katekesorden och psalmerna inpräglades i människors medvetande och blev till redskap för tydningen av livet, av medgång såväl som motgång" (s. 167–168).

Aurelius konstaterar att det framför allt är den äldre pietismen vid 1700-talets början och den norrländska läsarrörelsen 100 år senare som tecknar direkta Lutherbilder. Man ser sig som Luthers verkliga arvtagare. De förenades av sin upplevelse av nåden. Referensramen var Luthers Galaterbrevskommentar och kyrkopostilla. Detta var en förelöpare till de stora folkrörelserna, menar Aurelius. Luthertexterna var först med om att forma den konfessionella enhetskultur som hustavlans värld utgjorde. Sedan bidrog de till att bryta ner denna kultur, när det moderna svenska samhället började formas.

Luther kan alltså användas på flera, ofta motstridiga sätt; som "redskap för Guds försyn" på 1600-talet, "som pånyttfödd trosfrände" på 1700-talet, som en av "historiens hjältar på 1800-talet" och på 1900-talet som "profetisk röst och evangeliets tolk" (s. 230). Här får vi en inblick i vad Nathan Söderblom, Anders Ny-

gren och Einar Billing, och senare Gustaf Wingren, betonade, liksom författare som August Strindberg, Erik Axel Karlfeldt, Ivan Oljelund och Lars Ahlin. Nobelpristagaren Selma Lagerlöf är kanske den mest lutherska av dem alla när hon låter majorskan rädda den försupne prästen ur snödrivan eller hjälper oss att se Kejsaren av Portugallien som hjälte, eller framför allt som medmänniska.

När politiker i dag talar om svenska värderingar för allt som är bra ger den här boken en möjlighet att se sig själv i historiens ljus. Som så ofta kan tillbakablickarna befria oss ur nuets fångelse. Genom sekulerna har reformationsåren, ofta med gestlika bugningar åt Luther, ägnats åt att hylla det svenska folket och Guds beskydd; mot papisterna, länge mot individens frihetslängtan och, inte minst, mot andra folk. Här finns ett arv att se i vitögat. För många kanske det är en nostalgisk våt dröm att läsa om gångna tider när nationalismen var ett självklart raster, för andra blir det en påminnelse om att den antisemitism och främlingsfientlighet, som varit en del av den nationella enhetskulturen, är något vi i dag måste göra upp med. Indirekt ställs frågan om vilka trender som i dag präglar vår blick. Aurelius ger oss materialet om hur det självklara slår igenom, men överlåter åt läsaren att dra slutsatserna.

*Elisabeth Gerle,
Professor, Lund*

Gustaf Björkman (red.), *Herde. Identitet och spiritualitet för pastoralt ledarskap*. Örebro: Marcus förlag, 2016. 188 sid.

I samarbete mellan Teologiska högskolan i Stockholm och Ekumeniakyrkans medarbetareförbund ges skriftserien Tro & Liv ut. Seriens titlar återfinns i spänningsfältet mellan den akademiska praktiska teologin och kyrkans andliga liv. Under Gustaf Björkmans redaktörskap publiceras tio texter från olika kyrkliga traditioner på temat pastoralt ledarskap utifrån aspekterna identitet och spiritualitet. Fyra av texterna har tidigare publicerats i tidskriften *Pilgrim*. Antologins texter spänner över olika tider, genrer och kulturer samtidigt som de alla driver tanken på att det måste finnas en tydlig identitet som det pastorala ledarskapet, uttryckt som herdeuppdraget, kan bota i. Efter ett förord som behandlar vad det är att vara pastor är boken delad i två delar där den första behandlar frågor om identitet och praktiker medan den andra delen behandlar relationen mellan teologi och samtiden.

Antologin inleds med ett bidrag av biskopen och mystikern Martin Lönnebo, mest känd för att han skapat en "frälsarkrans". Under den mustiga rubriken "Djävulen på pastorsexpeditionen" diskuterar Lönnebo det pastorala ledarskapets frestelser och möjligheter. Den stora frestelsen sägs vara att lyssna till alla

röster i tiden och anpassa sig efter dem. Den som faller i frestelsen missar, enligt Lönnebo, möjligheten att på samma gång genom stillhet och förtröstan vara en herde som brottas med Gud samtidigt som pastorn även är vänd mot medmänniskan och skapelsen. Det handlar om pastorns balans mellan att leva andligt introvert och socialt extrovert.

Om den knäböjande prästen som lever i gudsfruktan skriver Lev Gillet, ortodox prästmunk i Paris.

Till de nypublicerade artiklarna hör William Willimons, professor i praktisk teologi vid Duke University, som reflekterar över att vara profet och våga säga sanningen i Jesu namn samt om pastorn som ordets tjänare i predikan. En problematisering av vad som är sanning hade gett texten den vetenskapliga spänst som genomgående saknas i antologin. Willimons andra artikel handlar om predikan. Att pastorn primärt är predikant är en central tanke i reformatorisk teologi. Pastorn brukar beskrivas som *verbi divini minister*, det gudomliga ordets tjänare, inte som det felaktigt heter i texten "en *minister verbi divini* – Guds Ords tjänare", en allt för vanlig felöversättning bland svenska pastorer.

För första delens avslutning svarar Susanne Carlsson, präst i Svenska kyrkan, med en uppsats om andlig vägledning utifrån Ignatius av Loyolas *Andliga övningar*, och konsten att träda tillbaka för att släppa fram Gud. Den andliga övningen som här beskrivs handlar om att nå en djupare erfarenhet, vilken tänks ske i ett möte mellan Gud och människan som resulterar i en känsla, en "doft" av Guds närvaro.

Bokens andra del om teologi och samtid inleds med ett samtal mellan Runar Eldebo, pastor i Ekumeniakyrkan, och Owe Wikström, professor i religionspsykologi. Samtalet behandlar pastorskapet i en postkulturell tid definierad som den narcissistiska tiden. För de båda samtalspartnerna är det självklart att bön, efterföljelse, lydnad samt kritisk reflektion och lärdom inte utesluter varandra utan förutsätter varandra. Med denna utgångspunkt blir det för Eldebo och Wikström naturligt att pastorn såväl lever i bödens fromhet som i vetenskapens reflektion.

Att pastorn bör gå i regelbunden självavård är ganska oomstritt i pastorskåren samtidigt som undersökningar pekar på att pastorers egen självavård inte är så utbredd. Att gå i professionell handledning däremot är ganska omstritt i pastorskåren; för diakoner är det självklart, medan pastorn ofta hänvisar till tystnadsplikten. Larsåke W Persson argumenterar för vikten av att pastorn precis som andra människovårdare går i handledning, inte i första hand för sin egen skull utan i omsorg om dem som pastorn möter i självavård och samtal. Att gå i handledning blir inte mindre viktigt för en pastor med lång erfarenhet. Det finns en risk att den som varit med länge blir sämre på att lyssna. Risken är att en pastor med lång erfarenhet blir cynisk och mekanisk av slentrian när han eller hon utövar sin självavård. Att vara pastor handlar därför om att arbeta med sin egen